



JOHN FREELY

Istanbul

Orașul imperial

Traducere din engleză de
Ondine-Cristina Dascălița

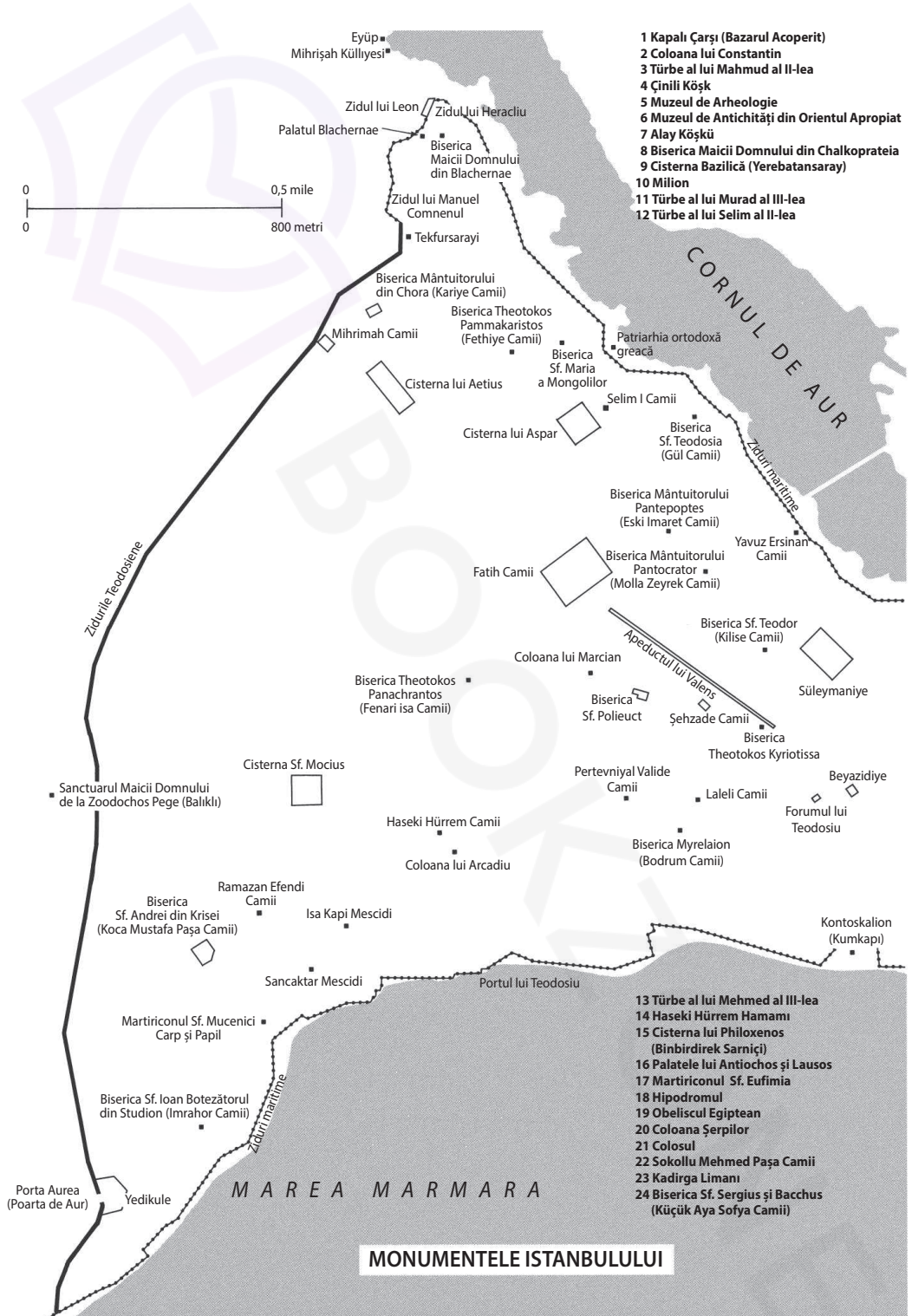
TREI

CUPRINS

<i>Lista reproducerilor color</i>	9
<i>Credite pentru reproducerile color și alb-negru</i>	10
<i>Hărți</i>	11
<i>Prefață</i>	15
<i>Notă despre ortografia și pronunția limbii turce</i>	16
Partea I — BIZANȚ	17
1. Strâmtoarea și orașul, până la aprox. 658 î.Hr.	19
2. Orașul-stat grec Bizanț, aprox. 658 î.Hr.–196 d.Hr.	26
3. Bizanțul roman, 196–330	35
Partea a II-a — CONSTANTINOPOL	43
4. Orașul lui Constantin, 330–337	45
5. Orașul imperial, 337–395	53
6. Zidurile Teodosiene, 395–450	61
7. Orașul roman târziu, 450–527	70
8. Epoca lui Iustinian, 527–565	78
9. Lupta pentru supraviețuire, 565–717	87
10. Criza iconoclastă, 717–845	96
11. Născut în purpură, 845–1056	106
12. Dinastia Comnenilor, 1056–1185	117
13. Cucerirea latină, 1185–1261	128
14. Renaștere și război civil, 1261–1354	136
15. Căderea Bizanțului, 1354–1453	144
Partea a III-a — ISTANBUL	157
16. Istanbul, capitala Imperiului Otoman, 1453–1520	159
17. Epoca lui Soliman Magnificul, 1520–1566	169
18. Casa Fericirii, 1566–1623	178
19. Procesiunea breslelor, 1623–1638	189
20. Declin și decadență poleită, 1638–1730	201
21. Vremea ienicerilor, 1730–1826	214

22. Epoca Reformei, 1826–1876	224
23. Căderea Imperiului Otoman, 1876–1923	236
24. Istanbulul sub Republica Turcă, 1923–1995	250
Partea a IV-a — NOTE DESPRE MONUMENTE ȘI MUZEE	263
ANEXE	
<i>Glosar</i>	323
<i>Împărați și sultani</i>	326
<i>Bibliografie</i>	330
<i>Indice</i>	335





M A R E A N E A G R ȚĂ

Simplegade

4 kilometri

Castelul Genovez (Yoros Kalesi)

Muzeul Sadberk Hanım

Fatih Sultan Mehmed Köprüsü

Rumeli Hisarı

Anadolu Hisarı

Küçüksu Kasrı

Boğaziçi Köprüsü

Beylerbey Sarayı

Yıldız Sarayı

Çırağan Sarayı

Muzeul Naval

Türbe al lui Barbarossa

Dolmabahçe Sarayı

Muzeul Militar

Iskele Camii

Atik Valide Camii

Yeni Valide Camii

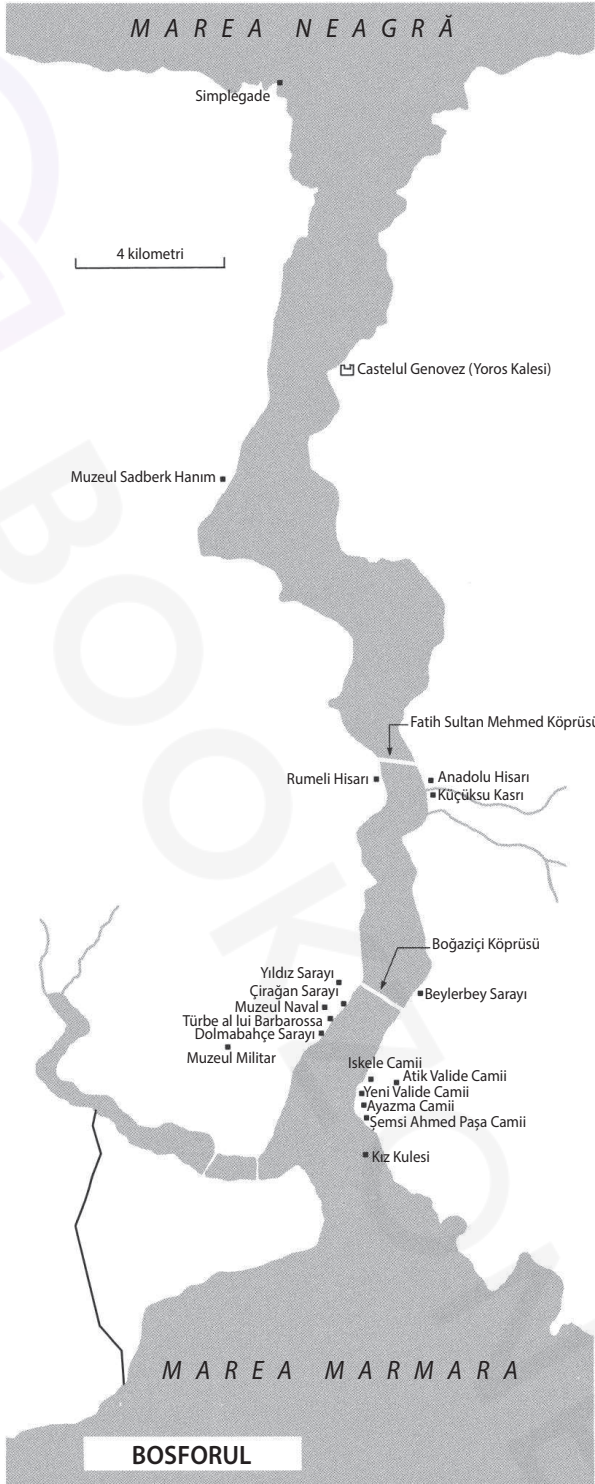
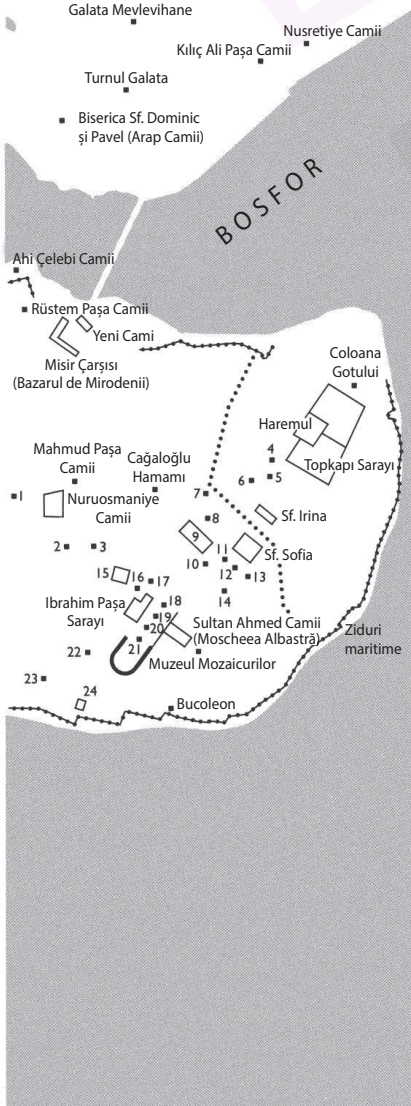
Ayazma Camii

Şemsî Ahmed Paşa Camii

Kız Kulesi

M A R E A M A R M A R A

BOSFORUL



Prefață

Am intenționat să ofer prin această carte o introducere ilustrată în istoria orașului imperial cunoscut rând pe rând ca Bizanț, Constantinopol și Istanbul, capitală a Imperiului Bizantin și apoi a celui Otoman. Nu este o istorie formală a celor două imperii, ci mai degrabă o biografie a orașului în sine și o dare de seamă asupra vieții sociale a locuitorilor săi, de la primele așezări până în ziua de azi. Este, de asemenea, un ghid al monumentelor Istanbulului, descrise în contextul istoriei orașului, în special cu referire la rolul pe care ele l-au jucat în viața politică, religioasă, intelectuală, artistică și socială. Astfel cartea va fi, sperăm, utilă celor ce intenționează să viziteze Istanbulul. Vizitatorul modern va avea ocazia să-și compare impresiile cu cele ale unor călători din alte timpuri citați în această carte, ale căror comentarii acoperă o perioadă de peste 2 000 de ani. Ei toți, chiar și atunci când se plâng de greutățile și frustrările locuirii în acest oraș, recunosc până la urmă că se află sub vraja lui, a uneia dintre cele mai vechi metropole ale lumii.

Le sunt recunoscător celor care m-au ajutat în multiple feluri în timpul cercetărilor pe care le-am întreprins și al scrierii cărții, în special lui Ender Altuğ, bibliotecar la Boğaziçi Üniversitesi (Universitatea Bosforului); Richard Dewey, bibliotecar la Robert College; dr. Anthony Greenwood, director al Institutului American de Cercetare din Turcia; Çelik Gülersoy, director al Automobil Clubului Turc; dr. Alpay Pasinli, director al Muzeului de Arheologie din Istanbul; și angajaților bibliotecii Societății Arheologice Germane din Istanbul; de asemenea, profesorului Behin Aksoy, profesorului Ahmet Çakmak, lui Godfrey Goodwin, profesorului Robert Osterhout și profesorului Lee Striker. Le sunt îndatorat lui Anthony E. Baker, pentru fotografiile sale, lui Arlene Brill, pentru desenele cu monumentele orașului, lui Türe Özer, pentru a-mi fi pus la dispoziție gravurile lui Thomas Allom, și lui Eleo Gordon, pentru sfaturile sale neprețuite la editarea manuscrisului.

Îi sunt, de asemenea, îndatorat defunctului profesor Hilary Sumner-Boyd, coautorul meu mai vârstnic în redactarea cărții *Strolling Through Istanbul* (*Cutreierând prin Istanbul*, 1972), care a format baza secțiunii dedicate Monumentelor și Muzeelor din prezenta carte. Și-a găsit ultimul loc de odihnă aici și aparține de acum orașului pe care l-a iubit, viața sa fiind parte a memoriei civice a acestuia, așa că atât timp cât acesta va exista nici el nu va fi uitat.

Istanbul, 1996

Notă despre ortografia și pronunția limbii turce*

S-a folosit pe parcursul întregii cărți ortografia limbii turce moderne atât pentru numele proprii, cât și pentru anumite substantive comune care fac referire la lucruri specifice civilizației turce, cu excepția acelor nume sau cuvinte turcești care au intrat în limba română.

Turca modernă are o rigoare logică și fonetică, iar puținele litere care se pronunță diferit sunt indicate mai jos. Tuturor literelor le corespunde un singur sunet și niciuna nu este complet mută. Accentul în limba turcă este slab, el cade de regulă pe ultima silabă.

Vocalele — a, e, i, o, u — se pronunță ca în română; în plus există:

- *ı* (un *i* fără punct) care se pronunță precum *â/î*-ul din română
- *ö* care se pronunță ca în germană sau ca *eu* în franceză
- *ü* care se pronunță ca în germană sau ca *u* în franceză
- semnul [^] purtat uneori de *a* sau *u* marchează înmuierea consoanei

precedente

Consoanele se pronunță ca în română, cu următoarele mențiuni:

- *c* se pronunță întotdeauna *dj* (ca în *geam*, *girafă* etc.)
- *ç* se pronunță întotdeauna *tș* (ca în *ceai*, *cimpoi* etc.)
- *k* se pronunță ca un *c* (ca în *casă*, *cherestea*, *chiflă*, *copac*, *mercur* etc.)
- *g* se pronunță întotdeauna ca un *g*, chiar dacă este urmat de litera *e* sau *i*
- *ğ* este aproape mut și determină lungirea vocalei dinainte
- *ş* corespunde *ș*-ului din română
- *y* corespunde unui *i* dintr-un diftong sau triftong (iarbă, ceai etc.)

* Nota din ediția originală în limba engleză a fost adaptată de către traducător pentru a corespunde cerințelor limbii române.

Partea I

Bizant



Strâmtoarea și orașul până la aprox. 658 î.Hr.

Modul ideal de a ajunge la Istanbul e dinspre mare, așa cum au făcut cei mai mulți dintre călătorii care au poposit aici în cele douăzeci și șase de secole de existență a orașului cunoscut în Antichitate sub numele de Bizanț și, mai apoi sub cel de Constantinopol. Vasul trece mai întâi din Marea Egee prin Dardanele, Hellespontul grecesc, apoi străbate Marea Marmara, vechea Propontidă. Ajungând spre capătul răsăritean al mării, orașul imperial se profilează dintr-odată, dramatic, pe fundalul palid-azuriu al cerului și apelor, cupolele și minaretele sale înălțându-se de pe dealurile ce mărginesc ambele maluri ale Bosforului, neasemuit de frumoasa strâmtoare ce separă Europa de Asia și leagă Marea Marmara de Marea Neagră, Pontul Euxin al Antichității. Acesta este într-adevăr orașul imperial, capitală, pe rând, a două imperii pe o perioadă de aproape șaisprezece secole. Monumente și ruine ale Imperiului Bizantin și ale celui Otoman se înșiră pe dealurile de pe ambele părți ale strâmtoării în vreme ce vasul își croiește drum spre port, traversând gura Cornului de Aur spre cheiul aflat la capătul sudic al Bosforului, pe țărmul european. Am ajuns în sfârșit în locul la care se refereau vechii greci atunci când spuneau *stin polis*, însemnând „spre oraș”, fiindcă nu era nevoie de mai mult pentru a ști că acesta era într-adevăr Orașul ce nu avea asemănare.

Istanbulul este unicul oraș din lume aflat pe două continente. Partea sa principală, care se întinde în extremitatea sud-estică a Europei, este separată de suburbiile sale din Asia de Bosfor, o despicătură adâncă în colțul nord-vestic al Turciei, despărțind cele două continente. Partea europeană a orașului este, la rândul ei, împărțită de Cornul de Aur, un estuar în formă de semilună, alimentat în partea lui superioară de două pâraie cunoscute ca Apele Dulci ale Europei, Cydaros-ul și Barbyzes-ul grecești. Cornul, cunoscut grecilor sub numele de Chrysokeras, are o lungime de aproximativ opt kilometri, de la gurile Apelor Dulci până la punctul în care întâlnește Bosforul, în vreme ce lățimea sa medie este de 500 de metri. Pe ultimii cinci kilometri până la Bosfor, Cornul împarte zona europeană a orașului în două, cu cartierul portului medieval Galata la nord și capitala imperială sau vechiul oraș, căruia unii îi mai spun Stambul, deși pentru greci va fi întotdeauna Constantinopolis (în română Constantinopol), la sud.

La început orașul a fost cunoscut sub numele de Bizanț (gr. Byzantion); împlinea deja o mie de ani când Constantin cel Mare avea să-l ridice la rangul

20 de capitală a Imperiului Roman în anul 330 d.Hr., căpătând numele de Constantinopol, Orașul lui Constantin. În 1453 Constantinopolul a fost cucerit de turcii conduși de sultanul Mehmed al II-lea, devenind capitala Imperiului Otoman și primind numele de azi. Imperiul Otoman a încetat să existe în 1923, odată cu întemeierea Republicii Turcia, a cărei capitală a fost mutată apoi la Ankara. Astfel, pentru prima oară din Antichitatea târzie, Istanbulul nu a mai fost capitala unui imperiu mondial, dar a rămas cel mai important oraș al Turciei, având o populație care azi depășește 12 milioane*, suburbiile sale întinzându-se atât pe țărmul european, cât și pe cel asiatic al Bosforului aproape până la Marea Neagră.

Vechiul Constantinopol avea o formă oarecum triunghiulară, acoperind peninsula mărginită la nord de Cornul de Aur, la sud de Marea Marmara, iar înspre vest de Zidurile Teodosiene, construite sub Teodosiu al II-lea în prima jumătate a secolului al V-lea d.Hr. și întinzându-se pe o lungime de aproape șapte kilometri de-a curmezișul șesurilor Traciei. Zona din interiorul zidurilor cuprinde șapte coline, dintre care șase se desprind din coama ce merge paralel cu Cornul de Aur, iar cea de-a șaptea, cu două vârfuri, se înalță în colțul sud-vestic al vechiului oraș. Un râu cunoscut sub numele de Lykos, acum canalizat și curgând pe sub străzile Istanbulului, pătrundea în oraș și străbătea valea care separă a Cincea și a Șasea Colină de Colina a Șaptea, vărsându-se în Marmara în dreptul golfului Eleutheriou. Învățătul francez Petrus Gyllius, scriind despre perioada de la mijlocul secolului al XVI-lea, a folosit cele șapte coline drept repere pentru studiul său dedicat topografiei vechiului oraș. A dat numele de Prima Colină înălțimii din vârful peninsulei ce separă Cornul de Aur de Marmara, ceea ce azi este Saray Burnu sau Punctul Seraiului, cunoscut în Antichitate drept Promentorium Bosphorium.

Istoricul bizantin Procopiu scria despre Constantinopol că este „înconjurat de o ghirlandă de ape”. Orașul își datorează în mare parte frumusețea poziției sale unice, înălțându-se pe ambele maluri ale strâmătorii la confluența Bosforului cu Cornul de Aur, ale căror ape se întâlnesc în largul promontoriului pentru a curge împreună în Marmara.

Gyllius a spus despre Bosfor că este „strâmtoarea ce întrece orice altă strâmtoare, deoarece cu aceeași cheie deschide și închide două lumi, două mări”. Cele două mări la care se referă sunt Egeea și Pontul Euxin, iar cele două lumi, Europa și Asia, căci Bosforul și Hellespontul au fost de-a lungul istoriei principalele puncte de trecere între cele două continente. La fel cum Troia controla strâmtoarele în epoca străveche datorită poziției sale din apropierea Hellespontului, la fel și orașul imperial de pe Bosfor a deținut cheia spre cele două lumi și două mări din zorii istoriei până în timpurile moderne.

Orice descriere a Bosforului include și numele celor două ținuturi de pe malul european și asiatic al strâmătorii, Rumeli și Anadolu. Primul dintre aceste toponime derivă din numele vechii provincii otomane Rumeli sau Tracia de Est, „Rum” desemnând stăpânirile romane din răsărit care, mai târziu, aveau să

* Cifra valabilă la momentul publicării ediției originale, 1996. Astăzi, orașul are o populație de peste 14 milioane de locuitori. (N.t.)

primească numele de Imperiul Bizantin. „Anadolu“ este denumirea turcească a Anatoliei, partea asiatică a Turciei, care constituie 93 la sută din suprafața de uscat a țării, un subcontinent cunoscut și drept Asia Mică (Asia Minor). Anatolia înseamnă în greacă „est“, mai exact „țara răsăritului de soare“. Numele „Asia“ pare să fi avut inițial același sens atât în familia limbilor semitice, cât și în a celor indo-europene, în vreme ce „Europa“ pare să fi însemnat „apus de soare“ sau „țara întunericului“. Deosebirea dintre cele două nume trebuie să fi fost foarte evidentă pentru navigatorii ce-și croiau drum prin Bosfor dinspre Propontida spre Pontul Euxin, cu soarele ce se ridica deasupra unui țărm al strâmătorii și apunea dincolo de celălalt, apele adânci ale canalului despărțind „țara răsăritului de soare“ de „țara întunericului“.

Bosforul are o lungime de aproximativ 35 de kilometri dacă tragi o linie pe mijlocul canalului, care altfel, între Marea Neagră și Marea Marmara, își schimbă de nouă ori direcția, curgând în general de la nord spre sud. Adâncimea strâmătorii la mijlocul canalului variază între 50 și 75 de metri, excepție făcând o porțiune de la jumătatea traseului său, unde adâncimea coboară brusc la 110 metri. Lățimea maximă pe care o atinge este de 3 500 de metri între Rumeli Feneri și Anadolu Feneri, farurile (în turcă, *fener*) din Europa și Asia ce stau la intrarea în strâmtoare dinspre Marea Neagră. Cea mai îngustă porțiune a Bosforului începe la aproximativ 20 de kilometri mai jos de Marea Neagră, unde, pe o distanță de aproape 3 kilometri, țărmurile celor două continente sunt despărțite doar de o fâșie de 700 de metri de apă. Aici, Bosforul este străjuit de Rumeli Hisari și Anadolu Hisari, Castelele (în turcă, *hisar*) Europei și Asiei, două fortărețe construite de turci înainte de a cuceri Constantinopolul. Anadolu Hisari se află la gura de vărsare a unuia dintre cele două pâraie cunoscute sub numele de Apele Dulci ale Asiei, anticele Arete și Azarion, numite în turcă Göksu și Küçüksu.

Ambele țărmuri ale Bosforului sunt mărginite de golfulețe și porturi naturale, iar în genere se poate constata că unui golf de pe un țărm îi corespunde un promontoriu pe celălalt. Cele mai multe porturi adăpostesc sate, datând din Antichitate, cele de pe Bosforul superior fiind locuite până de curând mai mult de pescari și familiile lor. În pofida urbanizării rapide a țărmurilor Bosforului, care a dus la includerea tuturor satelor de vacanță de pe Bosforul inferior în masa urbană a Istanbulului, dealurile și văile aflate de-a lungul strâmătorii sunt încă împădurite, pe ele crescând chiparoși, coconari, platani, castani, terebinți și arborii-Iudei. Primăvara, spre sfârșitul lui aprilie și începutul lui mai, florile în toate nuanțele de la roz la magenta ale arborilor-Iudei se amestecă cu florile mov ale omniprezenței glicine și cu lumânările roșii și albe ale castanilor, sporind dincolo de cuvinte frumusețea Bosforului, la care se adaugă serenadele nocturne ale privighetorilor, ale căror cântece reverberează în visele noastre.

Vizitatorul ocazional al Istanbulului, cel care sosește în special iarna, cu greu va putea fi convins că Bosforul poate fi o apă primejdioasă și capricioasă. Văzut de pe dealurile de deasupra țărmurilor cum șerpuiește, cum se lărgește și se îngustează pe alocuri, Bosforul arată adesea ca un lac prelung ori ca un șir de lacuri, în vreme ce apele sale repede curgătoare dinspre Marea Neagră spre